

Indledningen er redigeret af Jens Lei Wendel-Hansen og Krista Stinne Greve Rasmussen

Tilsyn ved dr.phil. Henrik Yde

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Danskeren, et Ugeblad

ved Steen Tullberg

Indhold

- 1 Baggrund
- 2 Abonnenter og læsere
- 3 Indhold
 - 3.1 Programmet
 - 3.2 Første årgang
 - 3.2.1 De nationale kendetegn
 - 3.2.2 Digte
 - 3.2.3 Taler
 - 3.3 Anden årgang
 - 3.3.1 Overgangstiden i Danmark
 - 3.3.2 Slaget ved Fredericia
 - 3.3.3 Digte
 - 3.4 Tredje årgang
 - 3.4.1 Folketinget
 - 3.4.2 Trykkefriheden
 - 3.4.3 Treårskrigen afslutning
 - 3.5 Fjerde årgang
 - 3.5.1 Dansk oplysning
 - 3.5.2 Clara Raphael
 - 3.5.3 Afsked med Danskeren
- 4 Konfrontationen med Goldschmidt
- 5 Anvendt litteratur
 - 5.1 Trykt
 - 5.2 Utrykt

1 Baggrund

De politiske omstændigheder omkring lanceringen af Grundtvigs tidsskrift *Danskeren* var dramatiske. Det første nummer udkom således dagen efter folkeoptøjet til Christiansborg den 21. marts 1848, og en lille uge før de danske styrker den 28. marts overskred Kongeåen, og Treårskrigen var en realitet. Det første betød enevældens afskaffelse, det andet borgerkrig mellem den danske stat og oprørere i hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Det er i høj grad den nye politiske virkelighed og krigens gang, der er emnet for Grundtvigs tidsskrift, men også selve den epokale overgang, der har året 1848 som sin akse, finder han udtryk for. Diagnoserne af denne overgang eller omvæltning svinger fra det foruroligede til det begejstrede. Han indleder *Danskeren* med at kalde samtiden for “denne forvirret bevægede Tid” (Grundtvig 1848, s. 2), men kan straks efter skrive et digt med titlen “Jubelaaret 1848” (Grundtvig 1848, s. 33) og senere tale om “det store Verdens-Aar, da Tærningen blev kastet ikke blot for Danmarks men for hele Europas Fremtid!” (Grundtvig 1849, s. 6). Den foregående epoke, årene 1815-1848, benævner han “*Metternichs* og *weiter nichts* [ty., ikke andet]” (Grundtvig 1848, s. 85) for at understrege det begivenhedsløse og kedsommelige ved den, og selve omsvinget har han flere finurlige udtryk for, fx taler han om “vort ‘akavede [dvs. hurtige, pludselige] Vrid’ i 1848” (Grundtvig 1849, s. 814), og om “den Sandsekage [dvs. huskekage eller kajeryster] og den Oplysning, som Aaret 1848 gav os alle” (Grundtvig 1850, s. 164). Mere dramatisk kan han også tale om “Jordskælvet 1848” (Grundtvig 1850, s. 184)

Grundtvigs reaktionsmønster på tidsbegivenhederne strækker sig over et væld af udtryksformer: artikler og artikelsier, anmeldelser, lyrik, salmer, polemik, taler, genfortællinger (af krønike- og mytestof) og nogle gange alt dette i blandet form. I perioden fra marts 1848 til december 1851 leverede han ugentligt et ark (svarende til 16 sider) af sit tidsskrift; første årgangs hæfter udkom hver onsdag, de tre følgende årganges hæfter hver lørdag (det sidste nummer i tredje årgang udkom dog en tirsdag). I alt 3.136 sider i oktav. På nær 16 indlæg (to i 1848, tre i 1849, to i 1850 og ni i 1851, i alt ca. 72 sider) forfattede Grundtvig egenhændigt hele tidsskriftets indhold. Han optog også ting i *Danskeren*, han allerede havde udgivet, i alt knap 30 tekster fordelt på de fire årgange, og også ting, der havde ligget i skrivebordsskuffen i længere tid. De sidste er formentlig blevet hevet frem, når Grundtvig har manglet materiale. Omvendt kan man rent typografisk se, når han har haft for meget på hjerte og haft svært ved at ramme det rigtige antal sider i et nummer. I disse tilfælde optræder der en sammenpresning af teksten på de sidste sider af hæfterne, der gør det ganske vanskeligt at læse den.

Med udgivelsen af *Danskeren* betrådte Grundtvig på en måde gammel grund, eftersom han allerede 30 år tidligere havde udgivet sit eget tidsskrift, kaldet *Danne-Virke* (1816-1819). Men hvor udgivelsen af *Danne-Virke* kan betragtes som hans forsøg på at holde en vis kontakt med læseverdenen i en periode, der ellers var præget af isolation, og meget tydeligt var rettet mod samtidens lærde verden, er Grundtvig på tidspunktet for *Danskerens* udgivelse et etableret navn i offentligheden med en stor

følgeskare, og tidsskriftets sigte er bredere og målgruppen langt mere omfattende end i tilfældet *Danne-Virke*. Der er originale digte i begge tidsskrifter, men navnlig de til tider krævende filosofiske artikler i *Danne-Virke* er i *Danskeren* erstattet af mere docerende, historisk anlagte baggrundsartikler, poetiske gendigtninger af middelaldersagn og let fordøjelige slagsange.

Danskeren er i omfang ca. dobbelt så langt som *Danne-Virkes* fire årgange. At tidsskriftet har været hårdt arbejde, selv for en mand med Grundtvigs store arbejdskapacitet, og at det har lagt beslag på det meste af hans tid, er der flere vidnesbyrd om. I et brev til sønnen Svend fra den 26. august 1848 skriver han, at “*Danskeren*’ næsten optager hele min Tid, hvorpaa jeg ogsaa var belavet, da et Ugeblad, man er ene om, enten maa blive daarligt eller have en heel Mand” (Simesen 1933, s. 67). Og i et brev til Ingemann fra den 25. september 1850 skriver han, at han “næsten bogstavelig kun læser Aviser og skriver *Danskere*” (Grundtvig & Ingemann 1882, s. 304). At udgivelsen overlapper med hans politiske virke i Den Grundlovgivende Rigsforsamling og Folketinget har selvfølgelig bidraget til anstrengelsen.

2 Abonnenter og læsere

Danskerens oplag var på 500 eksemplarer, et standardoplag for tiden. Der er overleveret flere subscriptionslister og boghandlerregnskaber for tidsskriftet, dog ikke for året 1848. Fra dette år findes imidlertid et brev fra P.O. Boisen til Svend Grundtvig skrevet den 16. september, hvor Boisen meddeler, at bladet har ca. 300 abonnenter og stadig får flere (Simesen 1933, s. 103). Dette tal er lidt større end de tal, der fremgår af de overleverede oversigter fra bog- og nodetrykker J.D. Qvist, som overtog trykningen af *Danskeren* fra Louis Klein den 14. april 1849. For april kvartal 1849 er der således registreret 177 solgte eksemplarer fra boghandlere over hele landet og i Norge og Sverige, og af abonnenter er der 42 (med en tilgang på 9 i juli kvartal), der i alt har aftaget 56 eksemplarer. Af abonnenter figurerer bl.a. Goldschmidt, fru Toft (Grundtvigs senere hustru), malerne Constantin Hansen, P.C. Skovgaard og en vis Lunde (formentlig landskabsmaleren Anders Christian Lunde), og rummer derudover et bredt udsnit af befolkningen, fra høj til lav. En abonnentliste fra 1. januar 1851 anfører 246 solgte eksemplarer, og endnu en subscriptionsliste fra 10. marts 1851 omfatter 71 solgte eksemplarer til abonnenter i København (heraf 3 gratister) samt 50 solgte eksemplarer via posthuset og 143 via boghandlere, i alt 264 eksemplarer (jf. fasc. 527 og 528).

Vennen B.S. Ingemann, som ikke optræder på listerne, nævner i sine breve til Grundtvig, at han læser *Danskeren*, og det fremgår, at han gør det regelmæssigt: “En Gang om Ugen fornøjer det mig ret at faa mig en Pibe med dig i min Vinterhavestue; jeg tier bomstille og lader dig føre Ordet i ‘*Danskeren*’” (Grundtvig & Ingemann 1882, s. 306). Ingemann kommenterer ikke nærmere på indholdet, undtagen hvor det angår ham selv, men i flere breve til veninden fru Rosenørn går han i rette med Grundtvigs stridbarhed i perioden 1848-1851. I et brev fra slutningen af 1850 nævner Ingemann således, at han for egen regning intet blindt had nærer til det tyske folk, og at han mener, at “Grundtvig gaar alt for vidt i sin ‘*Dansker*’.” I et følgende brev skriver

Ingemann om sin væmmelse ved det 'folkehad', som krigen har frembragt, og bedyrer i samme forbindelse, at "I det Stykke mener jeg min gode Ven Grundtvig gaaer altfor voldsomt frem som Dansker" (Ingemann & Rosenørn 1881, s. 76 og 78).

I *Danskeren* henvender Grundtvig sig ofte til sine 'læserinder' og til 'dannekvinderne', og noget tyder da også på, at Grundtvig har haft en særlig trofast læseskare i netop kvinderne. Det understøttes fx af følgende udsagn af Sofus Høgsbro i hans erindringer om Grundtvig i årene 1848-1849: "I det hele var mine anskuelser om krigsførelsen og de diplomatiske forhandlinger ofte temmelig afvigende fra hans, medens min moder glædede sig over stykkerne, hun læste i 'Danskeren' hver uge" (Grundtvigs Erindringer 1948, s. 220).

Danskeren var fra Grundtvigs side ment som en slags aftjening af (frivillig) værnepligt, hvilket flugter godt med, at tidsskriftet også blev læst ved fronten under Treårskrigen. Det vidner især brevene mellem Grundtvigs sønner og hjemmet i Vimmelskaftet i København om, men også en af heltene fra krigen, oberst Frederik Læssøe, der faldt i slaget ved Isted, har haft fat i tidsskriftet. På et tidspunkt mellem september 1849 og juli 1850 skriver han således til en ven: "Jeg har nu faaet fat i Grundtvigs 'Danskeren', og jeg er ikke bleven saa lidt forundret over, at jeg nok omtrent kan være enig med ham, der for Tiden er den eneste, som har Mod til at tale og ikke hindres deri af alle Slags superkloge Hensyn" (Vaupell 1895, s. 154). At Læssøe imidlertid ikke har læst *Danskeren* ukritisk er bevidnet i et brev fra 27. november 1849 fra Johan Grundtvig til broderen Svend Grundtvig. Johan Grundtvig omgikkes Læssøe i hæren i Sønderjylland og skriver (Simesen 1933, s. 346):

Fortæl Fader, at Læssøe, der ellers gjør meget af hans Dansker, forleden gav Ondt af sig til Vilhelm over, at "det Asen" havde gaaet hen og sagt, at vi blev overrumplede ved Slesvig (Yttringen staaer blot i Forbigaaende i Danskeren sidst i Oct. Maaned), "det har jeg dog nu modbeviist saa tydeligt, at Alle skulle læse den Piece, kan jeg ikke forlange, men Gr., som er Historiker, han *skal* læse den, naar han vil skrive om den Ting." Da Fader siden i Anmeldelsen af Dinesens Bog (som jeg fik ham til at læse) har sagt det endnu skrappere, er det da blevet galere endnu, han tænkte allerede dengang paa at skrive derimod i et Blad.

Grundtvig har altså ifølge Læssøe fået kendsgerningerne om slaget ved Slesvig i påsken 1848 galt i halsen, men en korrigerende artikel fra Læssøes hånd synes ikke at eksistere. Den pjece, Læssøe nævner, drejer sig om hans *Anmærkninger til "Den slesvigske Krig 1848, ved en Officeer af Armeen"* (1849). Her skriver Læssøe ganske rigtigt, at "Armeekorpset er ingenlunde blevet overrasket ved Slesvig" (Læssøe 1849, s. 14).

3 Indhold

3.1 Programmet

Første hæfte af *Danskeren* indledes med et programmatisk "Forord", som i indholdsfortegnelsen er præciseret til "Forord om Danskheden" (Grundtvig 1848, s. [III]). Det 19. århundrede udpeges her til folkelighedens, og det varsler et opgør med tendensen til udelukkende at definere det danske eller danskheden som noget

negativt, nemlig som det utyske, på samme måde som det polske er defineret ved det urussiske, upreussiske og østrigske. Danmark risikerer samme skæbne som netop det klemte og ofte glemte Polen. Grundtvig peger allerede her i forordet på det danske riges høje alder og dets sproglige homogenitet fra gammel tid som grundlaget for det store sammenhold, der præger landet. Han fører Saxo til bevis, og peger dermed på en anden af ledetrådene i *Danskeren*: den store tilstedeværelse af sagnhistorisk og mytologisk stof, gerne appliceret direkte på samtidshistoriske begivenheder. Gamle danske ordsprog er en anden ledetråd, der lanceres i forordet, og i dette stykke var Grundtvig i god form, eftersom han et par år før havde udgivet en stor samling danske ordsprog og mundheld (jf. Grundtvig 1845); der er i *Danskerens* fire årgange ca. 600 steder, hvor han direkte benytter ordsprog, og de fungerer ofte som afsæt for artiklerne.

I forordet henviser Grundtvig til Bråvallaslaget, hvor Nordens konger og krigere kæmpede mod hinanden, og pointen er, at sådan må det ikke være i dag (dvs. i 1848). Folkene i Norden skal tværtimod stå last og brast, og danskhedens bevarelse bliver dermed suppleret med kampen for Nordens fælles ånd og enhed (jf. digtet “Nordens Aand og Danmarks Lykke”, Grundtvig 1848, s. 295-298). Det, der ifølge Grundtvig forener det danske og det nordiske, er, at Odin fra gammel tid var skytsånd for begge. Danmark udpeges som centrum for digternes (skjaldenes) vedligeholdelse af den særlige nordiske ånd, lige fra april 1801 (Slaget på Reden) til marts 1848, men samtidig er uvidenheden om de nordiske guder (asamålet) så stor, at bevidstheden om en for Danmark særlig folkeånd risikerer at gå tabt. Det, det først og fremmest gælder om, er at bekæmpe alt, hvad der er tysk, som i 400 år har fået lov til at dominere alt det danske. Grundtvig vil hellere dø i Danmark end modtage kunstigt liv fra Slesvig-Holsten eller fra lærdommen i samtlige tyske bøger. Han begrundet det med en tro “paa en vidunderlig men klar Anskuelse og paa en dunkel men dyb Følelse, nemlig paa *Anskuelsen* af Folke-Livet som et sammenhængende Heelt, og paa *Følelsen* af min *hjertelige* Eenhed med *Folket*” (Grundtvig 1848, s. 12). Grundtvig er altså i egen selvopfattelse følelsesmæssigt smeltet sammen med det danske folk og dets folkeånd – en overbevisning, der i forfatterskabet første gang slår igennem for alvor i langdigtet *Nyaars-Morgen* (1824), som også har leveret det indignerede motto for samtlige fire årgange af *Danskeren*: “Hvad end vi har skrevet, / Hvad end vi har talt, / Hvad *Dansk* har fordrevet, / For *Dansken* er galt!” (Grundtvig 1848, s. [II]; jf. Grundtvig 1824, s. 100).

Danskerens omfangsrige og mangefacetterede indhold kan selvsagt ikke behandles udtømmende i nærværende sammenhæng; i det følgende skal derfor blot nogle af tidsskriftets centrale emner og tekster belyses (en udførlig behandling findes i Lundgreen-Nielsen 1992, s. 91-129).

3.2 Første årgang

3.2.1 De nationale kendetegn

Første halvdel af første årgang af *Danskeren* domineres af artikelserien “Den Danske, den Tydske og den Franske Sag”, hvis syv dele blev publiceret fra slutningen af marts til slutningen af juni 1848. I første del går Grundtvig i kødet på københavnerne, der

skal lære at indse vigtigheden af den danske sag, og at det slesvigske spørgsmål afhænger af ens syn på danskheden. I anden del understreger han i forlængelse heraf, at danskhedens undertrykkelse langt mere er et resultat af danskernes overdrevne eftergiveness end tyskernes magtudøvelse. Danskheden er ifølge Grundtvig kvindelig af natur, tyskheden brutalt mandig og sammenlignes med en gnaven skolemester og med "Bogstav-Væsen" (Grundtvig 1848, s. 63). Tyskeren har desuden sin styrke i hovedet, danskeren i hjertet. Tredje del er præget af det danske nederlag ved Slesvig (eller Dannevirke) i påsken 1848, men Grundtvig fastholder sit synspunkt, at det vigtigste for den danske sag er danskhedens frelse fra tyskheden, ikke de konkrete krigsomstændigheder, som tværtimod kan vække viljen hos danskerne. Han afviser i denne artikel muligheden af, at der skal tales tysk på den danske rigsdag og tordner mod bøndernes fortyskning. Trods nederlaget ved Slesvig mener han, at en ægte dansk dannelse på modersmålet for hele folket varsler danskhedens triumf.

I fjerde del går Grundtvig over til at tale om den franske sag, som ikke ligger danskerne helt så meget på sinde. Historisk har Frankrig og Danmark ellers stået sammen over for Tyskland, Karl den Store indrømmede således, at Ejderen var Danmarks grænse. Denne artikel har et mere causerende præg end de foregående og gør sig tanker om landenes foretrukne rusmidler. Frankrig er således et vinland, og danskerne kan godt 'lide mosten', som er bedre for dem end den slette tyske brændevin. Dette fører over i en sammenligning af rusen og ånden, og Grundtvig kommer frem til, at den franske ånd har både en latterlig og en alvorlig side. Det causerende fortsætter i femte del, hvor den franske tøjmode og de franske former vurderes til at passe dårligt til danske omstændigheder. Et historisk perspektiv anlægges, og Grundtvig opridser, hvordan det først var fra slutningen af 1700-tallet, at efterligningen af det franske blev en betænkelig sag. Grundtvig husker også, at han som barn hørte efterretningerne om revolutionens gru og har i den forbindelse overvejelser om ordet revolution, der kan oversættes til omvæltning, men i Frankrig snarere var et skibbrud eller en undergang, især i rædselsårene 1792-1794. Så kom Napoleon og derefter restaurationsårene frem til 1830. I bedømmelsen af revolutionen i 1848 placerer Grundtvig sig mere ambivalent, idet han hverken betragter sig selv som konservativ eller liberal, ord der desuden er 'pluddervælske' (dvs. fremmedord) og uden tilstrækkelig præcision; istedet vælger han en gylden middelvej, som han definerer som en "Bro over hvad Erfaring lærer hverken lader sig gennemvade eller overspringe" (s. 173). Frankrig har i hans øjne vist målet, men afskrækket ved midlerne dertil. I den afsluttende artikel afviser han, at kravet om almindelig valgret og folkesuveræniteten ved majoritetsafgørelse skulle være udtryk for den ægte folkevillje. Grundtvig mener, at den franske ide om frihed, lighed og broderskab og dens udmøntning i en bestemt regeringsform er udtryk for en generelt alt for stor optagethed af former, som er typisk for den franske ånd. Han mener desuden, at det franske krav om frihed, lighed og broderskab er overflødig i "*vort Norden*, hvor Folkene har anderledes Byrd og Blod og Minder tilfælles" (s. 223), og hvor frihed, lighed og broderskab har en helt anderledes frugtbar grobund og i vid udstrækning allerede er realiseret.

Grundtvig fortsætter sine overvejelser om de nationale kendetegn i den tredelte artikelserie "Den Danske, Den Nordiske og den Engelske Sag", der udkom i

Danskeren i perioden fra 19. juli til 23. august 1848. Artikelserien er skrevet på et tidspunkt, hvor hele Slesvig på nær Als og Ærø var besat af tyske tropper. På den baggrund kom en aftale i stand om våbenhvile og en fælles dansk-tysk regering (den såkaldte Malmøkonvention), der blev indgået den 2. juli, men først trådte i kraft den 26. august. Grunden til aftalens forsinkede implementering skyldtes den tyske general Wrangels forkastelse af den, hvilket Grundtvig oprørt nævner (s. 348), samtidig med at han flere steder lufter sin utilfredshed med våbenhvilen (se fx “Mine Tanker om Vaaben-Stilstand”, s. 271 f.). Traktaten blev opsagt af danskerne den 22. februar 1849, og anden fase af Treårskrigen gik igang.

I første del af “Den Danske, Den Nordiske og den Engelske Sag” konstaterer Grundtvig, at hvor forholdet til Tyskland og Frankrig gennem 600 år blev mere og mere tydeligt og mangfoldigt, forblev forholdet til England og til Sverige og Norge i det dunkle. I det foregående halve århundrede er dette forandret, men i Danmark lider vi af en selvmorderisk beskedenhed i vores forhold til omverdenen og især til Tyskland. Danmark bør have mod til at rive sig løs fra tyskerne og holde op med at efterabe franskmændene og istedet søge værn hos de andre nordiske folk og åbne sig for en gavnlig påvirkning fra England. Forholdet til Tyskland er ifølge Grundtvig en rets- eller stridssag, forholdet til Frankrig en modesag; forholdet til Norden er derimod en livssag og forholdet til England en velfærdssag. I anden del understreger Grundtvig med historiske belæg den fælles danske og engelske interesse i at stå op imod Tyskland, selv om han er kritisk over for Lord Palmerstons rolle i de forhandlinger, der på dette tidspunkt førtes om det slesvigske spørgsmål. Han påskynder Sveriges hjælp i den kritiske situation, selv om den ikke for alvor er nået frem endnu, og udviser forståelse for nordmændenes tilbageholdenhed. Grundtvig sætter som altid sin lid til den særlige nordiske ‘kæmpeånd’, der kommer fra hjertet og derfor ikke som tyskernes fornuft er splidagtig. I tredje del fremmaner Grundtvig billedet af Pompejis opdagelse 100 år tidligere og udtrykker håb om, at folkene i Norden på samme måde ville kunne opdage fortiden som levende nutid. Dette kræver tro, og det at tro på noget er ifølge ham “at føle sig *sikker* paa det, skøndt man hverken kan *bevise* det for sig selv eller for andre” (s. 357). Med en analogi til forholdet mellem forældre og børn slutter han, at et folk kan opdage den skjulte sammenhæng mellem sig selv og fortidens mennesker, hvis blot det tror på “Blodets Baand”, en tro, som ifølge ham også kan kaldes “*Folke-Troen*” (s. 359). Troen på blodets bånd modstilles tyskernes skepsis og er forudsætning for vækkelsen af “*Folke-Bevidstheden*” (s. 363), som ifølge Grundtvig er af en mere godartet natur i Norden end i Spanien, Italien, Frankrig og Tyskland, for “mens Landene i *Syden* og *Vesten*, og *Tydskland* ikke mindst, giennem Middelalderen fyldtes med Blandingsgoods, forblev vort *Norden* saagodtsom uberørt” (s. 366).

3.2.2 Digte

Grundtvigs digte i *Danskeren* er efter alt at dømme de tekster i tidsskriftet, der nåede længst ud i samtiden. Mange af dem er en slags brugslitteratur, sange (med melodiangivelse) der er tænkt som moralsk støtte i kampen mod slesvig-holstenerne. Men Grundtvig bragte også digte af større kvalitet, som eftertiden har taget til sig, og i første årgang findes nogle af de mest kendte, således “Folkeligheden” (Grundtvig

1848, s. 381-384) og “Til Danmark” (s. 145-147), sidstnævnte bedre kendt som “Fæderneland! Ved den bølgende Strand”. “Folkeligheden”, der er bedst kendt under titel af førstelinjen, “*Folkeligt* skal alt nu være” er desuden en af de helt centrale tekster til belysning af, hvad Grundtvig mente med begrebet det folkelige. Det blev trykt i *Danskeren* den 30. august 1848, dvs. ugen efter afslutningen af artikelsekserien “Den Danske, den Nordiske og den Engelske Sag”.

I digtets anden strofe stiller Grundtvig selv direkte spørgsmålet om, hvad et folk i grunden er, og hvad ‘folkeligt’ er for noget. Grundtvig spørger, om folket kun findes i oldtidens gravhøje eller i almuens skikkelse som “hver Kiødklump, før og grov?” (s. 381), og lægger dermed tilsyneladende afstand til de mere primitive og romantiske udgaver af folkeligheden. Digtet er imidlertid især kendt for linjerne “Til et *Folk* de alle høre, / Som sig *regne selv* dertil, / Har for *Modersmaalet* Øre, / Har for *Fædrelandet* Ild” (strofe 7; s. 382). Fortsættelsen af strofen lancerer en indre fjende i form af nogle “Dragedukker” (formentlig egoister og pengemænd), der ifølge Grundtvig på forhånd har udelukket sig selv fra det folkelige fællesskab og har nægtet sig selv indfødsret. I strofe 10 dukker så et ydre fjendebillede op i skikkelse af alt det tyske, der skal drives ud af Norden. Denne strofe og strofe 8, som handler om stænderne, der river sig løs af fællesskabet og går på egen hånd, er i øvrigt de eneste, der vidner om Treårskrigen som digtets dramatiske kontekst. Og nu’et i digtets allerførste linje “*Folkeligt* skal alt nu være” er tydeligvis en epokal bestemmelse: stændertiden er forbi, nu begynder noget helt nyt (“Det selv Tossier kan forstaae”, strofe 1; s. 381).

3.2.3 Taler

I *Danskeren* er der ud over det sungne ord også et betydeligt indslag af det mundtlige ord i skikkelse af foredrag og taler. De fordeler sig især på Grundtvigs gengivelse af sine egne taler i Rigsdagen og hans bearbejdede foredrag fra den historisk orienterede foredrags- og sangforening Danske Samfund. Om forudsætningen for rigsdagstalerne kan man sige, at Grundtvig (ligesom i øvrigt de fleste andre rigsdagsmedlemmer) skulle lære det politiske håndværk forfra, men han havde dog i årene 1839-1848 siddet i en kongeligt udvalgt komite, der skulle forberede afskaffelsen af slaveriet på de dansk-vestindiske øer. Grundtvig blev valgt til Den Grundlovgivende Rigsforsamling i november 1848, og i første årgang af *Danskeren* bringer han i slutningen af december en rigsdagstale, der behandler en af hans kæpheste, nemlig kampen mod den almindelige værnepligt (“Dansk Rigsdags-Tale imod den saakaldte ‘almindelige Værnepligt’”, s. 641-655). Teksten er et udkast og har kun stedvis lighed med de taler om samme emne, han holdt i Rigsforsamlingen omkring årsskiftet 1848-1849 (jf. Grundtvig 1848-49, der kan tilgås [her](#)). Hvad angår hans virke i Danske Samfund, hvor han på et tidspunkt også fungerede som formand, i årene 1839-1844 og igen i 1848, så er de blevet kaldt et vigtigt eksperiment med betydning for hans praktiske, organisatoriske erfaring (Lundgreen-Nielsen 1992, s. 77 f.). I første årgang af *Danskeren* optager Grundtvig syv af sine taler afholdt i Danske Samfund i 1848, og i sidste årgang (1851) bringer han endnu en tale herfra.

Det drejer sig om følgende tekster i første årgang: “April 1801 og April 1848” (tale holdt 4. april 1848; s. 100-110); “Dannevirke-Slaget Paaske-Søndag” (tale holdt 3. maj 1848; s. 129-139); “Er det Danske Folk ved sig selv eller fra sig selv?” (ingen dato, men optræder i nummeret fra 27. september 1848; s. 433-443); “Det constitutionelle Monarchi med Demokratisk Grundlag” (ingen dato, men optræder i nummeret fra 11. oktober 1848; s. 465-474); “Dansken i Vartou og Nyboder” (tale holdt 3. oktober 1848; s. 481-490); “Valg-Torsdagen” (tale holdt 10. oktober 1848; s. 490-496); “Danmarks Stilling” (tale holdt 24. oktober 1848; s. 513-524). I fjerde årgang er følgende tekst optaget: “April 1801 og April 1851” (ingen dato, men optræder i nummeret fra 10. maj 1851; Grundtvig 1851, s. 296-302).

I den første og sidste af disse taler sammenligner Grundtvig Treårskrigen med slaget på Reden, skærtorsdag 1801, da englænderne angreb København som led i deres forsøg på at tvinge Danmark til at udtræde af det væbnede neutralitetsforbund med Rusland, Sverige og Preussen. I 1801 var Grundtvig en del af krigsberedskabet som medlem af studenterkorpset og stod selv på Langelinje og iagttog krigshandlingerne, og i den første af talerne i 1848 udtrykker han et håb om, at danskerne i kampen mod slesvig-holstenerne ikke nøjes med halvgjort arbejde, ligesom i 1801, hvor broderskabet med englænderne lokkede danskerne til forlig. Når det er selve landets eksistens, der er på spil, skal der nemlig kæmpes til sidste blodstråbe. Grundtvig understreger også, at når Danmark er i krig med England, sker det af vanvare, mens det er en slags naturnødvendighed, når landet kommer i krig med Tyskland (Grundtvig 1848, s. 100-110). I den sidste tale, holdt skærtorsdag 1851, kan Grundtvig ikke rigtig glæde sig over, at krigen er forbi. Grunden er den sørgelige erindring om skærtorsdag 1849, hvor slaget ved Eckernförde fandt sted, og hvor Danmark mistede flere flådefartøjer, ikke mindst fregatten Gefion. Danmark gjorde dog heldigvis skaden god igen ved Isted og Frederiksstad (i hhv. juli og oktober 1850), hvor det vandt til lands oversteg det tabte til søs, og hvor de storpralende tyskere fik deres fortjente prygl (Grundtvig 1851, s. 296-302).

Disse taler griber tilbage til den bestræbelse på at skabe en ny dansk mytologi, som Grundtvig havde lagt for dagen et årti tidligere, og som omfattede et forsøg på at indføre en række verdslige mindedage, således 11. februar (stormen på København i 1659), 2. april (slaget på Reden 1801) og 28. maj (dagen for udstedelsen af stænderanordningen 1831). Disse nationaldage skulle svare til de kristne højtider jul, påske og pinse (jf. Lundgreen-Nielsen 1992, s. 68-71).

3.3 Anden årgang

3.3.1 Overgangstiden i Danmark

I februar og marts 1849, dvs. et par måneder efter sit valg til Den Grundlovgivende Rigsforsamling, publicerer Grundtvig en artikelserie i anden årgang af *Danskeren* med titlen “Overgangs-Tiden i Danmark”. Her forsøger han at lodde den omvæltning

af landet, han selv stod midt i og nu havde en vis indflydelse på. Han spørger indledningsvis, hvad overgangen er fra, og hvad den er til, og lader en fiktiv stemme sige: “ih, naturligviis fra Kongedømme til Republik, fra Absolutisme til Demokrati, *altsaa* fra Slaveri til Frihed, fra Aristokrati til Lighed, og fra alle Ceremonier til godt Kameradskab eller Broderskab” (Grundtvig 1849, s. 50 f.). For Grundtvig selv stiller sagen sig lidt anderledes, for han er ikke sikker på, at den skitserede overgang er fra noget skidt til noget godt. Desuden er et par af ordene til betegnelse af den nye tid (republik og demokrati) fremmedord, dvs. udanske eller med en af hans egne yndlingsglosser ‘pluddervælske’ (han bruger stedvis også ordet ‘mesopotamiske’ om fremmedord). Han går herefter over til at skildre fortiden som en tid, der i materiel henseende var præget af knaphed, men også af munterhed og uden at det daglige brød var truet. Det, han imidlertid selv savnede dengang, var “Nordisk Aand, Dansk Folkelighed og Engelsk Frihed”, især det sidste (s. 56). Englændernes sans for ordets frihed har ifølge Grundtvig vist sit værd igennem hele verdenshistorien, og det værste ved den nuværende danske situation er den mistro, man stadig nærer til det gavnlige ved det frie ord. Han er derfor ikke nær så bekymret for en åben udveksling af argumenter som for en falsk fredsommelighed – et argument, han derpå overfører til krigen med tyskerne. Indsigten i mundens og pennens frihed og dennes evne til at imødegå og overkomme trængselstider og lidelser bevidnes af verdenshistorien, som Grundtvig påberåber sig særligt kendskab til. Den manglende fortrolighed med “Menneske-Livets Natur-Love” (s. 58), som præger tiden, kan imidlertid opvejes af en almen oplysning på modersmålet. Det er med andre ord ikke nok med almindelig valgret og valgbarhed, en lovgivende forsamling og en ansvarlig regering. Det første (den almindelige valgret og valgbarhed) fører snarere til “Vrimlens” (på pluddervælsk: proletarernes) rå og vankundige herredømme, og en såkaldt ansvarlig regering ville snarere blive et skalkeskjul for embedsmandsvælde og formynderi (s. 59 f.). Første del af artiklerien slutter med Grundtvigs håb om det danske folks gradvise oplysning og med hans faste overbevisning om et folks historiske kontinuitet, dvs. at slægtsforholdet mellem forældre og børn spejles i forholdet mellem et folks forrige og senere slægter – hvis det nemlig ikke var sådan, så måtte Danmark jo “i Tidens Løb være indtaget og besat af Vildfremmede, der kun beholdt Navnet og til daglig Brug det forgaæde Folks Modersmaal” (s. 64).

Anden del af artiklen begynder med de ofte citerede ord, som samtidig er Grundtvigs bud på, hvad udviklingen er en udvikling fra, og hvad den er en udvikling til: “*Stænder-Tiden* er forbi, nu skal *Folke-Tiden* komme” (s. 81). I artiklen forsøger Grundtvig derpå at klargøre, hvad stændertiden var for noget, og hvad folketiden er for noget. Han fremstiller stændertiden som opstået af det kaos, der fulgte på Romerrigets opløsning, og det behov for stabilisering, det medfødte. Det resulterede i en ny ligevægt, der blev repræsenteret af præstestanden (der styrede det åndelige), adelsstanden (der styrede det verdslige), borgerstanden (der styrede handel, søfart og håndværk) og senere bondestanden, der var længere om at slutte sig sammen som en stand, og som hele tiden truer med at forfalde til almue. I nyere tid er disse ægte stænder imidlertid blevet afløst af de uægte: embedsstanden, krigsstanden og dertil (dog heldigvis ikke i Danmark) fabriksstanden eller “Maskineriet” (s. 86), hvilket må være Grundtvigs ord for arbejderklassen i byerne. Det er for at komme bort fra disse

uægte stænder, at en ny folketid er påkrævet, men det kræver først en afklaring af, hvad folket er for en størrelse. Han henviser til en følelse, vi alle har af, at vi “fra Arildstid har udgjort et Folk af fælles Byrd og Blod, med samme Modersmaal og Fæderneland” (s. 87), og det er dette, der er grundlaget og vilkåret for ægte folkelighed. Er man i tvivl om, hvorvidt disse betingelser for folkelighed findes i Danmark, kan man blot se sig omkring og forvise sig om, at der faktisk findes en ældgammel befolkning med et fælles land og et fælles modersmål. Og det, der ifølge Grundtvig deler folk i samtiden, er ikke så meget tilstedeværelsen af et modersmål og et fædreland, men villigheden til at forsvare dem.

Dermed lander han ved krigen med hertugdømmerne, som ifølge ham gør overgangstiden til en prøvelsestid. Krigen er både en kamp for det danske sprog og for fædrelandet, som fra gammel tid har Ejderen som sin sydlige grænse og dermed har ejerskab til hele Slesvig. Kampen mod tyskerne er derfor folkelighedens prøve og en opgivelse af Slesvig det samme som rigets opløsning. Hvis Slesvig ikke forsvares, kan det være lige meget med en ny Grundlov og med nye folkelige institutioner. Grundtvig fortsætter med at udpege bønderne og bondevennerne til det egentlige folk, hvilket han godt er klar over vil vække harme blandt de dannede og købstadsfolket. Hans argument er, at bønderne udgør den største andel af befolkningen, og at det altid har været dem, der måtte forsvare landet (værnepligten gjaldt længe kun landbefolkningen), og desuden har de alene dansk som deres modersmål. Bønderne trænger imidlertid også til oplysning. Grundtvig slutter denne del af sin artikel med det, han selv kalder nogle dunkle ord ovenpå en ellers klar redegørelse. Han henviser (som utallige andre steder i *Danskeren*) til den lykkelige tid under Frode Fredegod og til den danske rimkrønike, hvis billedsprog han mener, man bør gøre sig fortrolig med, især det ‘røde guld’ – som ikke må forveksles med det *goldrush*, der på dette tidspunkt var sat ind i Californien, og som Grundtvig eksplicit henviser til – men som er billedet på den “*Billighed* [dvs. retfærdighed], *Fred* og *Glæde*” (s. 96; jf. Rom 14,17), der udgør kernen i den danske folkeånd (som for Grundtvig er en slags enhedsvilje eller i hans egen forestillingsverden enheden af ‘kongehånd og folkestemme’, se indledningen til “[28de Mai](#)”, Pedersen 2023).

I sidste del af sin artikel drager Grundtvig de parlamentariske konsekvenser af sine indsigter i folkeligheden og folkets tarv. Han slår ned på det vigtige spørgsmål om Rigsdagens organisering; skal der være ét eller to kamre? Og hvordan skal disse sammensættes? Hvad skal valgloven indeholde? Grundtvig indrømmer, at han selv anser disse spørgsmål for at være ubetydelige i den nuværende overgangstid, hvor det langt mere kommer an på Rigsdagens forhold til kongen og statsrådet; men fordi spørgsmålene generelt bliver betragtet som meget væsentlige, kommer han med sit eget bud på deres besvarelse.

Han indleder med at gå ind for almindelig valgbarhed, men ikke for almindelig valgtret. Den sidste kan nemlig være farlig, jf. faren for pøbelvælde. Målet for ham er, at stænderne, både de ægte og de uægte, opløser sig i folket, som så vælger repræsentanter, der er i stand til at arbejde for det fælles bedste. Han er dog klar over, at stænderne ikke så let lader sig opløse, og at de hver især vil arbejde til egen fordel. Selv bondestanden, som han ellers sætter sin lid til, vil være tilbøjelig til at hævde sig

som stand. Af samme grund indser han, at et ét-kammer-system er urealistisk. I stedet burde man tage konsekvensen af landets mest grundlæggende modsætning, nemlig modsætningen mellem land og by, og indrette Rigsdagen herefter. Rigsdagen burde under ét kaldes Folketinget, og dette burde opdeles i et Byting og et Landsting. Bytinget skulle vælges blandt "Kiøbstædfolk, Herremænd og Embedsmænd" (s. 133) og Landstinget blandt bondestanden. Da bondestanden er klart størst (den udgjorde dengang tre fjerdedele af befolkningen), kommer der en uligevægt ind i forholdet mellem de to ting, som ifølge Grundtvig bør løses ved, at bondestanden af egen fri vilje kommer de byvalgte imøde. Grundtvig er klar over de mange vanskeligheder, der ville møde en sådan konstruktion, men man bør ifølge ham ikke sky vanskeligheder, især ikke i en overgangstid. Han fortsætter med at sammenligne By- og Landstinget med en landmagt (landstyrke) og en sømagt (krigsflåde) og gør opmærksom på, at bondestanden står for agerdyrkning og er tæt på naturen, mens købstadsfolket er rundet af søfart og handel. Tilbage står den store opgave med at oplyse folket i en sådan grad, at alle indser, at de har fælles interesser, men dette spørgsmål overlader Grundtvig til fremtiden at besvare. Han understreger, at det først og fremmest handler om, at danskerne besinder sig på sig selv og deres fortid og tager afstand fra det fremmede, især det tyske som ifølge Grundtvig er Fanden eller Fristeren selv. Den aktuelle krig er således for ham et godt varsel om, at danskerne er på rette vej. Et andet godt varsel om samme er ifølge ham – tidsskriftet *Danskeren* (s. 142). Grundtvig nævner desuden et tredje godt varsel, nemlig dannelsen af Den Danske Forening (s. 143), der dog kun er under forberedelse ved artiklens affattelse og først blev stiftet i 1853 med Grundtvig som formand. Foreningens formål var at værne om danskheden helt ned til Ejderen (se indledningen til "[Den Danske Forening](#)", Ravn 2024).

Læs mere

Grundtvig nævner, at der på dette tidspunkt allerede findes en anden "Danske Forening", hvis medlemsskare dog er begrænset til hovedstaden og til den periode, hvor Rigsdagen er samlet. I artiklen "Nytaars-Ny i den Danske Forening" forklarer han, hvordan der i Rigsdagen har dannet sig tre "Klubber", nemlig Bondevennerne, Centrum og Den Danske Forening. Grundtvig har tilsluttet sig sidstnævnte, som består af ca. 50 rigsdagsmedlemmer og lige så mange "andre Dannemænd" (s. 17). Ved de ugentlige møder (mandag og torsdag) kan rigsdagsmedlemmerne desuden invitere gæster med. Grundtvig afslører også, at foreningen holdt til i det, der oversat fra fransk kaldes "Nordiske Herberge" (s. 19 f.). Dette henviser til Hôtel du Nord, som lå på hjørnet af Vingårdsstræde og Kongens Nytorv (hvor Magasin i dag er placeret). Grundtvig fortsætter sin artikel med udførligt at betone denne Danske Forenings dansksindethed, og hvordan Danmark bør søge alliance med England og skære båndene over til Tyskland (Grundtvig 1849, s. 17-32).

3.3.2 Slaget ved Fredericia

“Overgangs-Tiden i Danmark” er en af flere artikler i anden årgang af *Danskeren*, der løber over flere numre. Det gælder således også “Danskheden og Barbariet” (nr. 13 og 16), “Juli-Slaget og dets Følger” (nr. 28, 29 og 32), “Den Danske Rigsdags Historie” (nr. 36, 39 og 40), “Menneskehed og Folkefærd betragtede med nordiske Øine” (nr. 41 og 44), “Danmark og de europæiske Stormagter” (nr. 46 og 47) og “Hvem har dog igrunden Ret: Danskerne eller Holsten-Gottorperne?” (nr. 48 og 49), men også genfortællingen af “Den Holstenske Krønike” (nr. 20, 21 og 25). I første halvdel af årgangen er der også nedslag af Grundtvigs arbejde i Den Grundlovgivende Rigsforsamling. Hans beslutning om at blive væk, da Grundloven var til afstemning, giver han således en begrundelse i artiklen “Danmarks Riges Grundlov” i nr. 21 fra den 2. juni 1849: “Jeg burde *ikke* stemme *imod* en saadan Grundlov, thi det maatte blevet i Lag med dem, hvis Anskuelser jeg allermindst kunde dele, dem der vil have *mindre* borgerlig *Frihed* og *mere* borgerlig *Ulighed* end Grundloven hjemler, og jeg kunde dog heller *ikke* stemme *for* en Grundlov, der, efter min Overbeviisning, slet ikke er i det *Danske Folks Smag* og kan derfor langt snarere giøre Skade end Gavn” (s. 334 f.).

Anden halvdel af årgangen er i høj grad præget af Grundtvigs reaktion på det sejrige slag ved Fredericia den 6. juli 1849. I første del af “Juli-Slaget og dets Følger” fra den 21. juli 1849 skriver han, at danskernes sejr er ikke alene kommet bag på tyskerne, men også på danskerne selv, og istedet for at gå efter den afgørende sejr, er man gået i dvale i håb om forsoning med fjenden og i afventning af stormagternes reaktion (s. 437-448). Baggrunden for Grundtvigs skuffelse er den nye våbenstilstand, der blev indgået den 10. juli 1849 med Preussen, og som han bl.a. kommenterer i anden og tredje del af artiklen, men også mere udførligt i artiklen “Den ynkelige Vaabenstilstand ovenpaa den glimrende Seier” i nr. 33 fra den 25. august (s. 513-522). Grundtvig citerer i første del af “Juli-Slaget og dets Følger” sin egen “Heimdal med Gjallarhornet” fra nr. 19 (s. 301-304), som han betragter som en profeti om sejren ved Fredericia (s. 443 f.), og også folkevisen om “Kong Diderik og Holger Danske” (DgF 17) passer ifølge ham på omstændighederne. I anden del af artiklen retter han sin vrede mod københavnerne, der ifølge ham har troet for lidt på den danske kampvilje og derfor er utilbørligt forundrede over sejren. Han tolker selv sejren som et udslag af det danske folks store fædrelandskærlighed, som han mener, man kan føre historisk bevis for eksistensen af. Tredje del fra den 18. august fortsætter i dette spor, hvor Grundtvig erklærer freden og våbenstilstanden for et folkeligt selvmord. Skal Danmark bestå også i fremtiden, kræver det en udrensning af al tysk indflydelse, på samme måde som man historisk udrensede al katolsk indflydelse (papisteriet); det vil imidlertid ikke indebære, at Danmark skal stå alene, da både de øvrige nordiske lande og England er naturlige forbundsfæller. Grundtvig slutter sin artikel af i fast overbevisning om, at Danmark med den rette beslutsomhed kan besejre Tyskland militært, især pga. vores overlegenhed til søs og pga. “den Bistand fra *Himlen*, vi godt tør vente” (s. 509).

3.3.3 Digte

Slaget ved Fredericia udløste også en række digte og sange fra Grundtvigs hånd,

hvoraf nogle af dem er samlet under titlen “Danske Krigssange” i nr. 27 fra den 14. juli. I samme nummer findes også “Dansk Seier-Sang” (s. 421-430). I nr. 31 fra den 11. august optager Grundtvig sangen med den udførlige titel “En lystig ny Vise om Holstenerne og General Bonin, som fik Løbepas ved Frederits den første Fredag i Juli Maaned 1849”, der imidlertid er skrevet og udkommet som særtryk omtrent samtidig med de andre krigsrelaterede sange, dvs. omkring 14. juli.

I “Krønike-Rim” i nr. 35 fra 8. september, der indeholder digte om danske historiske personligheder, optager Grundtvig også materiale, der har været udgivet i anden sammenhæng. Således er digtene “Dronning Margrete”, “Christen Pedersen”, “Anders Vedel”, “Peder Syv”, “Thomas Kingo”, “Thomas Thaarup”, “Adam Øhlenslæger” og “Bernhard Ingemann” første gang trykt i *Rim og Sange til Fædrelandets Historie, samlede, og den Danske Ungdom tilegnede af C.J. Brandt*, bind 2, der udkom omkring den 25. juli 1849. Digtet “Den nordiske Enighed” i nr. 46 fra den 24. november blev trykt første gang den 14. november 1849 og er skrevet til festen for Adam Oehlenschläger i anledning af hans 70 års fødselsdag. Endelig kan nævnes digtet “Efteraaret”, der er trykt i nr. 51 fra den 29. december, men dateret 1847 og dermed et eksempel på, at Grundtvig også henter ældre ting ind i sit tidsskrift.

3.4 Tredje årgang

3.4.1 Folketinget

Ved valget den 4. december 1849 blev Grundtvig valgt til Folketinget, og de to sidste årgange af *Danskeren* har således hans rigsdagsvirksomhed som baggrund. Tredje årgang af tidsskriftet rummer to længere artikelsier, hvoraf den første, “Danske Rigsdags-Breve” blev bragt i fire dele fra slutningen af februar til midten af maj 1850, hvilket tidsmæssigt falder sammen med Rigsdagens første samling, der i 1850 fandt sted fra den 30. januar til den 29. juni.

Artiklen har karakter af et brev henvendt til et (formentlig fiktivt) du og indledes med Grundtvigs løfte om hverken at glemme dette du til fordel for Rigsdagen eller Rigsdagen til fordel for *Danskeren*. Grundtvig understreger, at Folketinget kun er et udvalg af folket, og at det tilintetgør sig selv, når det fornægter folket (Grundtvig 1850, s. 104). Han sætter du'et ind i, hvordan tingene fungerer på Rigsdagen, fx at der er hemmelige møder ‘bag lukkede døre’, og han ironiserer over flertalsprincippet. Han nævner, at han selv er kommet i indfødsretudvalget (s. 141) og bringer i erindring, at han fik princippet om offentlighed og mundtlighed i retsplejen indført i Grundloven, og at hans forslag om at luge ordet ‘emanere’ ud af lovsproget blev tiltrådt. Til gengæld blev hans forslag om, at folk fra Norden ikke skulle betragtes som udlændinge, men som indfødte, afvist af regeringen, selv om det ifølge Grundtvig var populært på tinge. I tredje del af artiklen nævner han, at han som formand for indfødsretsudvalget har givet tre tyskere indfødsret, hvilket har udløst Goldschmidts satiriske svøbe i *Nord og Syd* (se i øvrigt afsnittet om polemikken med Goldschmidt nedenfor). Grundtvig gennemgår også de forskellige fraktioner på Rigsdagen og skriver, at han føler sig tættest på Bondevennerne, men erklærer samtidig, at han ikke vil “høre til noget andet *politisk Parti*, af hvad Navn nævnes kan, end *det politiske Parti, det borgerlige Selskab og Vennelag*, som *det Danske Folk* fra gammel Tid har

udgjort” (s. 196). Et par konkrete sager gennemgås, bl.a. en der drejer sig om monopolet på afstøbninger af Thorvaldsens billedhuggerarbejder, og i sidste del af artiklen fortsætter omtalen af aktuelle sager, der er til behandling i Folketinget. Især fremhæver Grundtvig en sag om Sorø Akademis finansiering af andre latinskoler, der får ham til at rekapitulere sin gamle kongstanke om en højskole i Sorø, som havarede pga. Christian 8.'s pludselige død. Undervejs når han også at gentage, at hans politiske ideal stadig er stænderforsamlingerne: “jeg bekiender frit, at nu som før vilde jeg ønske Danmark en *Konge* med *Enevoldsmagt* og et *frit Folkeraad*, som hverken var *lovgivende* eller *louskrivende* eller nær saa langtrukket og dyrekiøbt som det nærværende” (s. 281). Han tilføjer dog, at forudsætningen for dette må være en Grundlov, der i endnu højere grad end den gældende sikrer virkelig frihed, og at “vore nye Ministre vilde finde sig drevne til at tage *Folke-Stemmen*, *Folke-Friheden* og *Folke-Villigheden* langt meer i Betragtning, end vore Ministre selv med en lovgivende Rigsdag og med *juridisk* Ansvarlighed for den endnu har lært” (s. 282).

3.4.2 Trykkefriheden

I årgangens anden artikelrække, “Bog-Væsen, Trykke-Frihed og Presse-Lov i Danmark” optræder en af Grundtvigs yndlingsaversioner, Trykkefrihedsforordningen af 1799, som han selv havde mærket konsekvenserne af i forbindelse med injuriesagen i 1826 (se indledningen til [Kirkens Gienmæle](#), Thaulow 2013). Den konkrete anledning til artikelserien var regeringens forslag til en presselov, som blev fremlagt i foråret 1850, og som mundede ud i Presseloven af 1851. Grundtvigs artikel blev publiceret i fem dele i marts-april og november-december 1850, og det store tidsrum mellem udgivelsen af artiklens tre første dele og de to sidste afspejler tidspunktet for sagens behandling i Folketinget. Artikelrækken udbygger og supplerer således Grundtvigs indlæg i Folketinget (jf. Lundgreen-Nielsen 2007, s. 73-76).

Udkastet til en ny presselov er (ligesom dets skrinlagte forløber fra 1844) ifølge Grundtvig præget af en negativ opfattelse af trykkefriheden som “en *fiendlig Magt*” (s. 168), og han tager anstød af “den hadske og haanlige Tone, hvori de *danske* Bog-Smede, Bog-Trykkere, Bog-Handlere og alle som har med danske Bøger at gøre, omtales og hundsdes, som om de drev et uærligt Haandværk” (s. 170). Følgerne af at gøre udkastet til lov er ifølge Grundtvig, “at gode og dygtige *danske* Forfattere blev meget faa, fik Sulteføde og maatte endda vogte sig for at gribe ind i det *virkelige* Liv, naar de ikke vilde reent ødelægges ved Processer, Mulkter og Varetægts-Arrester”; desuden vil bogtrykkerierne i Danmark stedse mere nedsynke til “kummerlige Værksteder for Forordninger, Plakater, Tabeller, Schemaer, Adres-Aviser, privilegerede Almanakker og autoriserede Skolebøger, medens *Boghandlerne* næsten udelukkende holdt sig til *Messe-Kataloget i Leipzig* og forsynede den saakaldte *danske* Læseverden med *fremmede* især *tyske* Bøger og Blade” (s. 173).

Dansk litteratur ville ifølge Grundtvig have blomstret endnu mere, end den faktisk gjorde, hvis ikke det havde været for 1799-forordningen, som dog udviste en vis kærlighed til litteratur og oplysning; men 1850-udkastet er faktisk værre. Det åbner en port for fjenden, som for Grundtvig især er det tyske, der i forvejen truer med at overtage “*Kirke, Skole og Rettergang*” (s. 188). Han beklager sig i den forbindelse

over de unge forfattere og det læsende publikums ligegyldighed over for den truende ufrihed (s. 191). En vigtig pointe for Grundtvig er, at trykkefriheden har bestået i praksis siden begyndelsen af 1848 (censuren blev ophævet ved plakat af 24. januar 1848), og at det nu gælder om at lovfæste den; men det sker ikke med udkastet. Som en selvmodsigelse ved udkastet peger han på den stenograferede og derfor ofte fejlbehæftede *Rigsdagstidende*, der udgives uden angivelse af forfatter og uden censur. Den burde som publikation være omfattet af udkastet, men da Grundtvig bragte dette op i tinget som et problem, blev han affærdiget af justitsministeren. Selv hvis man undtog *Rigsdagstidende* fra loven, ville det ifølge Grundtvig give problemer for fx publikationer som *Danskeren*, der jo ind imellem citerer fra *Rigsdagstidende* (s. 731-733). I sidste del af artiklen (fra 28. december 1850) oplyser Grundtvig, at Presseloven er blevet vedtaget med stemmerne 67 mod 9 (s. [801]). Han skildrer forløbet op til vedtagelsen bl.a. med Folketingets forskellige grupperingers stilling i spørgsmålet, og bringer derpå en tale, som han aldrig fik holdt, fordi forhandlingerne blev afbrudt inden (s. 810-814). Grundtvig slutter talen med ordene: "Jeg stemmer evig mod den hele Presselov" (s. 814) og erklærer, at han som følge af den risikerer at måtte afbryde sit tidsskrift og "gaae i Landflygtighed" (s. 815).

3.4.3 Treårskrigen afslutning

Som allerede nævnt følger man krigsbegivenhederne tæt i *Danskeren*, og især de danske sejre ved Fredericia i juli 1849 og ved Isted i juli 1850 udløser et væld af tekster fra Grundtvigs hånd. Hans reaktion på Istedslaget strækker sig således over adskillige numre af tredje årgang af *Danskeren*, fra og med nr. 30 fra den 3. august 1850, og det sker både i form af lyrik (således i sektionen "Danske Juli-Sange" i nr. 32 fra 17. august) og prosa.

I artiklen "Forsonlighed, Fredelighed og Taalmodighed i Danmark" fra 3. august kæder han Istedslaget sammen med slaget ved Fredericia, hvis årsdag, den 6. juli, efter Grundtvigs mening ikke var blevet markeret behørigt af pressen (s. 474). Han er desuden yderst kritisk over for de dele af pressen, der som en reaktion på Istedslaget foreslår en deling af Slesvig. Fred og forsonlighed hører efter Grundtvigs mening til i kirken og på teateret (som samtiden har gjort til et og det samme), men det slesvigske spørgsmål er efter hans mening af hedensk og folkelig, dvs. verdslig, og ikke af kristelig eller evangelisk art. Det er, som han formulerer det, et spørgsmål om "*mit og dit*" (s. 475) og om den "*Stærkeres Ret*" (s. 476), som Grundtvig også benævner "*Giengjældelsens Ret*" (s. 477). Han understreger sin teologiske skelnen mellem det åndelige og det verdslige ved videre at skrive, at "en *saakaldt* christelig Fredelighed, Forsonlighed og Taalmodighed, hvorunder man skjuler Fiendlighed, Nag og Harme, den er i alt Fald *uchristelig*" (s. 478). Det kan ikke nytte noget at vise tyskerne forsonlighed, fredelighed og tålmodighed, og hvis man gør det, går man fjendens ærinde.

De sidste større krigshandlinger fandt sted, da slesvig-holstenerne angreb ved Mysunde den 12. september 1850 og belejrede og angreb Frederiksstad (Friedrichstadt) i begyndelsen af oktober, begge gange uden held. I forbindelse med angrebet på Frederiksstad foranstaltede en gruppe bedsteborgere i København (to

bankdirektører, en grosserer, en professor og en stiftsprovst) en indsamlingskampagne i *Berlingske Tidende* den 10. oktober til fordel for Frederiksstads brandlidte og husvilde beboere. Grundtvig reagerede meget voldsomt på dette initiativ. I *Danskeren* vier han et helt nummer (den 26. oktober 1850) til dette under overskriften “Det oprørske Fredriksstad og det medlidende Kjøbenhavn” (s. [657]). Grundtvig tordner imod, at initiativet retter sig forskelsløst mod de nødlidte i byen og ikke kun mod de danske ofre. Han går så langt som til at hævde, at initiativet er udtryk for “en Tankegang, der, hvis den seirede i Danmark, vilde være *Rigets og Folkets Undergang*” (s. 658), og han argumenterer med, at det jo var fjenden selv, der bombarderede byen, som ovenikøbet altovervejende var på fjendens side. At vise medlidenhed med fjenden er fuldstændigt malplaceret, mener Grundtvig – når man ikke kan tåle at se fjenden lide, skal man ikke føre krig, og desuden tager man alt, hvad man giver til sine fjender, fra sine venner. På én betingelse kunne han gå med til at hjælpe de nødstedte fjender, nemlig hvis de lovede at krydse Ejderen og aldrig vise sig i Danmark igen. Hvis den københavnske indsamling bliver til noget, antager han ironisk, at det højt oplyste, humane og ædle tyske folk vil beundre den ædle, kristelige danske gavmildhed, og indse, at det selv havde syndet og i virkeligheden havde kæmpet mod guder, der var blevet lig mennesker. Teksten fortsætter i dette spor med inddragelse af bl.a. englændernes bombardement af København i 1807 og med tænkte eksempler på, hvad der ville ske, hvis det var tyskerne og oprørerne, der havde overhånden. Grundtvig citerer også udsagn af to slesvigere i avisen *Dannevirke* (udgivet i Haderslev) til støtte for sin afvisning af indsamlingsinitiativet. Han afslutter artiklen med sin teologiske pointe: det er latterligt at betragte det kristne evangelium som en moral for folk og stater. Bruger man evangeliet til verdslige formål, begår man samme fejl som katolikkerne, og hvis man påberåber sig Kristi riges uverdslige bud, der gælder i en helt anden verden end den jordiske, da opgiver man Danmarks verdslige rige og siger til danskerne: I må ikke gengælde ondt med ondt, men skal tålmodigt acceptere det.

I det følgende nummer af *Danskeren* bringer Grundtvig en artikel med overskriften “Opraab til alle Dydens Venner i Danmark om kraftigere at understøtte det betrængte Slesvig-Holsteen”. Her gør han grin med indsamlingen til Frederiksstad ved at fingere, at han indtager det modsatte synspunkt af sit eget. Artiklen har undertitlen “(En sød Drøm.)” og taler i humanitetens navn mod nationalitetsforgudelsen, som den fx er repræsenteret af “et obskurt Ugeblad ved Navn ‘*Danskeren*’, fuldt af den nationale Fanatismes Edder og Forgift” (s. 687). Teksten er et eksempel på, at Grundtvig godt var klar over, hvordan han blev betragtet i dele af offentligheden.

3.5 Fjerde årgang

3.5.1 Dansk oplysning

Betoningen af en særlig dansk følelsesfuldhed, der bl.a. kommer til udtryk i Grundtvigs opfattelse af danskerne som ‘hjerterfolket’ og i hans hyppige brug af glosen ‘hjerterlig’, er karakteristisk for den måde, han argumenterer på i *Danskeren*. Når han i første del af artikelrækken “Dansk Oplysning” i fjerde årgang af *Danskeren* modstiller dansk og tysk oplysning, er hans pointe netop, at den danske oplysning er

'hjertelig' (og det vil samtidig sige kvindeligt) modsat den tyske, der er ren forstandspræget (artiklen alluderer flere steder til Kants 'rene fornuft'). I artiklen bruger han i øvrigt mest plads på at harcelere mod den tyske oplysningstænkningens adskillelse af legeme og sjæl, en kritik, der må formodes at bunde i hans kristne tro på kødets opstandelse, ifølge hvilken det jo er hele mennesket, der genopstår, ikke kun sjælen.

Artiklerækken "Dansk Oplysning", der falder i seks dele i maj-juni og igen i august-september 1851 (i årgangens indholdsfortegnelse mangler den afsluttende artikel), er en af tidsskriftets længste og mest indholdsrige og berører centrale elementer af Grundtvigs tænkning. Han gør således selv opmærksom på, at han med disse betragtninger skriver om noget, han normalt blot forudsætter (Grundtvig 1851, s. 531 f.). En ledetråd i betragtningerne er hans skelnen mellem hjertet og munden, "Menneske-Hjertet" og "Menneske-Munden" (s. 531), der for Grundtvig er de to antropologiske kendsgerninger, som han fører i felten imod den (i hans øjne) abstrakte og uvirkelige tyske oplysningsfilosofi. Hjertet er kvindeligt, og munden er mandlig, hvilket den tyske tænkning glemmer i sin optagethed af det almengyldige og universelle. For Grundtvig findes mennesket kun som konkrete mænd og kvinder, mens de tyske tænkere (her omtalt som "Vanskabninger", s. 538) med deres 'rene fornuft' hæver sig over kønsforskellen og dermed dyrker "*Hverken-Kiønnet*" og "*Intet-Kiønnet*" (s. 537).

I første del af "Dansk Oplysning" får man måske en del af forklaringen på den stejlhed og skråsikkerhed, der kendetegner Grundtvigs argumentationsform. Her oplyser han nemlig, at hans personlige motto (som han har overtaget fra sin mor) lyder: "heller død end raadvild" (s. 278). Og i tredje del får vi tilsyneladende den biografiske baggrund for Grundtvigs begejstring for modsigelsens grundsætning (s. 347-349). Det sker i form af en erindring om en samtale med en filosof, som Grundtvig mødte i sin tidlige ungdom. Han angiver ikke filosofens navn, men vedkommende er ifølge vidnesbyrdet Danmarks største filosof på dette tidspunkt og desuden panteist, hvilket kunne tyde på, at det drejer sig om Niels Treschow, der var filosofiprofessor i København fra 1803 til 1813, hvor han blev afløst af F.C. Sibbern. Grundtvig angiver nemlig, at mødet fandt sted, umiddelbart inden han fyldte 30, og da han selv lige var kommet til tro på Kristus som den levende sandhed. Dette peger på perioden 1811-1813, hvor han efter et mentalt sammenbrud var blevet kapellan i Udby og havde nyorienteret sit forfatterskab i en mere accentueret kristelig retning. Mødet med filosofen er dermed en forløber for den fejde, Grundtvig kastede sig ud i med H.C. Ørsted angående Schellings naturfilosofi i årene 1814-1815 (se indledningen til [Imod den lille Anklager](#), Thaulow 2015). Grundtvig skildrer mødet som et sammenstød, der kulminerede med, at filosofen spillede modsigelsens grundsætning ud mod Grundtvig, som replicerede ved at hævde, at han foretrak Gud frem for modsigelsens grundsætning. Grundtvig beskriver videre, hvordan han hurtigt fortrød sin forkastelse af modsigelsens grundsætning, fordi han på den måde havde forsyndet sig mod "*Grundloven for al sand Oplysning*, som unægtelig er, at hvad man *ikke* kan sige *Ja* til uden med det samme at sige *Nei*, det er soleklar *Løgn*, og hvad man *ikke* kan sige *Nei* til uden med det samme at sige *Ja*, det er soleklar *Sandhed*" (s. 348).

3.5.2 Clara Raphael

I anden del af "Dansk Oplysning" (fra den 17. maj 1851) nævner Grundtvig Mathilde Fibigers i samtiden meget omtalte og debatterede roman *Clara Raphael*. Grundtvig bruger i første omgang bogen som afsæt for sine løbende overvejelser om det kvindelige og det hjertelige (s. 305), men i det følgende nummer bringer han en anmeldelse af bogen, som han i mellemtiden har fået læst. Han kalder *Clara Raphael* for "en lykkelig lille Bog" (s. 322) især pga. timingen i dens udgivelse. Den udkom nemlig "da 'Skillings-Bladene' var udsolgte, Idsted-Slaget glemmt, Constitutions-Feberen sat, Rigsdagen overseet, og det 'Spandetske Forslag' egenlig for 'Brude-Vielsens' Skyld, i alles Munde" (s. 323). Med det spandetske forslag sigter Grundtvig til den lov om trosfrihed, som N.M. Spandet havde fremlagt, og som blev behandlet første gang i Folketinget i november 1850. Forslaget ville indføre borgerligt ægteskab og fritage for dåbstvang og edsafleggelse og vakte stort postyr i samtiden, hvor mange betragtede det som et frontalangreb på kirke og kristendom. Grundtvig omtaler forslaget med sympati flere steder i fjerde årgang af *Danskeren* og bringer også sit eget udkast til en "Tale for Troes-Frihed i Folkethinget" (s. 69-78; se også "Folkethinget og Troes-Friheden i Danmark", s. 99-112). Spandet var desuden hans ven og havde været på samme side som han selv i diskussionen af den nye presselov.

Spandet kom nogle år senere med et forslag om forbedring af kvinders retslige kår, og netop kvindernes emancipation var det anliggende, Mathilde Fibigers roman rejste i samtiden. Det er imidlertid ikke kvindefrigørelsen og heller ikke dens forudsætning i *Clara Raphael*, cølibatet, Grundtvig omfatter med sympati i sin anmeldelse af bogen. Han kalder den en levende og en kvindelig bog, også selv om den rummer "temmelig forvirrede Tanker om Kvindens Menneskelighed og Indflydelse paa Menneske-Livet" (s. 325), og han har også respekt for Claras fritænkeri, især fordi hun selv indrømmer, at hun ikke har forstået kristendommen. Men bogen er ifølge Grundtvig frem for alt en meget dansk bog, og han betragter den som et varsel om danskhedens sejr.

At det ikke er Clara Raphaels kamp for kvindernes emancipation, der vækker Grundtvigs sympati, fremgår mere klart af den omtale, han giver Mathilde Fibigers anden bog, "*Et Besøg*", der udkom senere på året. Her understreger Grundtvig, at kvindens væsen er 'hjertelighed' og 'moderlighed', hvilket overses af *Clara Raphaels* og "*Et Besøg*"s forfatter. Det gør nødvendigvis "hele Betragtningen af *Kvinden* med hendes naturlige Pligter og Rettigheder aldeles skiæv" (s. 644 f.). Grundtvig skriver videre om "den skiæve Paastand, at *Kvinden* burde have den *samme* Stilling, de *samme* Pligter og Rettigheder som *Manden*" (s. 645). Men han foretrækker stadig at tale med fritænkere som Clara og Mathilde fremfor samtidens tankeløse "*Træltænkere*" (s. 646). Det, han godt kan lide, er den "Aabenhjertighed, Ærlighed, Sandfærdighed og kvindelige baade Livlighed og Vittighed [klogskab eller åndrighed]", der træder læseren (især den mandlige) imøde (s. 646), og navnlig er det forestillingen om, at kvinderne på lige fod med mændene kan tage del i kampen "for det Høieste og Bedste" (s. 651), der appellerer til Grundtvig.

3.5.3 Afsked med *Danskeren*

Fjerde årgang af *Danskeren* er præget af Grundtvigs utilfredshed med, at de militære

sejre fra året før ikke har ført til en håndfast afgørelse af det slesvigske spørgsmål, der ifølge ham burde være resulteret i et Danmark til Ejderen og Holstens forbliven i Det Tyske Forbund. Det gik imidlertid anderledes, da Slesvig og Holstens relation til det danske monarki blev afgjort af stormagterne bl.a. gennem den såkaldte Londonprotokol fra august 1850 (der blev fulgt op af Londontraktaten i maj 1852), hvor Danmark forpligtede sig til at opretholde helstaten og dermed ikke at integrere Slesvig i Danmark. Grundtvigs bitterhed i den forbindelse er udtalt, men der er også nedslag af positive oplevelser på det personlige plan i sidste årgang af *Danskeren*. Hans beretning om en rejse til Norge i juni i den todelte artikel "Kiøbenhavn og Tanberg-Moen paa Ringerige" (s. 388-416) og referatet af hans tale ved folkefesten i Lejre den 26. juli (s. 483-491) kan fremhæves som eksempler på den folkelige status, Grundtvig på dette tidspunkt havde opnået.

Da han i efteråret 1851 beslutter sig for at indstille *Danskeren*, giver han som begrundelse for at stoppe den "ugenlige Vexel-Virkning" (s. 637), at han er blevet gammel (han var 68) og stadig har ambitioner om at udgive større værker. Bl.a. vil han færdiggøre *Haandbog i Verdens-Historien* og *Sangværket* og også skrive håndbøger i kirkehistorie og Nordens historie (s. 633), men især har han lyst til at skrive en håndbog i menneskekundskab (s. 637). Han skriver også i et tilbageblik, at han var en af "de stakkels 'Frivillige', som strax meldte os til Tjeneste i Marts 1848, for at slaaes om gamle *Danmark* med *Holsten-Gottorperne* [dvs. de slesvig-holstenske oprørere], og, naar galt skulde være, med hele det store, enige *Tyskland*" (s. 630). Den således aftjente værnepligt får Grundtvig til mod slutningen af 1851 at gøre regnskabet op. Det sker i december i den tredelte artikelserie "Danmarks Riges Stilling og Udsigter i Christ-Maaned [dvs. december]" (nr. 49-51).

Han finder det indledningsvis umuligt at overskue alt det, der er sket siden marts 1848, men mener nok, at han kan give omridset af de katastrofale udsigter, landet står over for ved udgangen af 1851. Ifølge ham udgør den største trussel mod landet ikke så meget den ydre fjende som den indre i skikkelse af "vort eget Statsraad [dvs. regeringen] og vore egne Skrivers Penne" (s. 770). Det, han især kritiserer, er, at landets regering har valgt at opgive en dansk politik til fordel for en europæisk, og i sammenhængen refererer han til de såkaldte 'aftaler af 1851-52', der på dette tidspunkt var blevet indledt forhandlinger om, og som fik konservative danske ministre til under pres fra stormagterne at genindføre noget, der mindede om helstaten fra før 1848 uden om Junigrundloven. Grundtvig understreger derfor nødvendigheden af en ny regering. I anden del af artiklen skriver han, at regeringen "har foretrukket et *Skygge-Rige* til *Elben* for et virkeligt og frit *Danmarks Rige* til *Eideren*" (s. 787) uden at tænke på danskhedens vilkår i Sønderjylland, og han tilskriver det kongens personlighed, at det ikke er gået mere galt, end det er. Rigsdagen har også vist sig alt for eftergivende over for de skiftende regerings svigt af danskhedens sag, og når Grundtvig betragter misrøgten af de store folkelige og samfundsmæssige anliggender, finder han årsagen i en manglende folkelig og menneskelig livsoplysning. Grundloven kan ikke i sig selv råde bod på dette, da den kun er et stykke papir, der primært handler om regeringsformen og ikke det folkelige liv, som på sin side kun kan gøres livskraftigt af konkrete mennesker i skikkelse af regering, Rigsdag og vælgere. Af disse sætter han sin lid til sidstnævnte, men vælgerne

har hidtil vist sig at mangle energi og oplysning i tilstrækkeligt mål. Den folkelige modstand mod forslaget om trosfrihed og ligeGYldigheden over for trykke- og næringsfriheden er således ikke et godt tegn ifølge Grundtvig, men afslører tværtimod, at folket tilsyneladende er bange for at få meget frihed. Folket har også vist sig alt for let at intimidere, når det gælder spørgsmål som den almindelige værnepligt samt højere skatter og pensioner, som de ellers har en naturlig uvilje imod. Grundtvig nævner også indfødsretten, som er alt for nem at opnå, og som truer med at oversvømme landet med udlændinge, især tyskere. Grundtvig er dog stadig optimist på landets vegne, især pga. det mod, som det udviste ved at gå imod slesvig-holstenerne og preusserne i 1848, og pga. den fredelige måde, kongen afgav sin enevældige magt på. I horisonten ser han derfor på trods af de nuværende sørgelige omstændigheder konturerne af “en dansk Folke-Opreisning, Folke-Oplysning og Folke-Lykke” (s. 797), og han begrundet sit håb med den udvikling, han selv på meget ugunstige betingelser er undergået i løbet af sit liv.

Sidste del af artiklen indleder Grundtvig med at præcisere, at han ikke ved, *hvordan* det danske folk skal komme til at mene det samme som ham selv. Det eneste, han er vis på, er folkets retning, og det afgørende er, at det finder ud af, hvem det selv er. Hvis det ikke er i overensstemmelse med sig selv, går det til grunde eller risikerer at leve et skinliv i skyggen af den tyske dannelse. Det er især den historiske kundskab, der skal satses på, og Grundtvig peger på sin egen indsats som oversætter af kroniker fra middelalderen og udgiver af *Danne-Virke*, der fokuserede på indsigten i den historiske udvikling af menneskelivet. I sin *Haandbog i Verdens-Historien* har han desuden klargjort sammenhængen mellem de store begivenheder i menneskehedens historie, og i *Danskeren* har han oplyst det danske folk om dets placering i verden og om dets særlige skæbne og mål. Dette sammen med hans virke i kirken og udviklingen i det 19. århundrede i det hele taget har givet den danske ungdom helt anderledes grund under fødderne end i begyndelsen af århundredet.

I den afsluttende del af artiklen får man også baggrunden for Grundtvigs bekendte udsagn om, at hans personlige modsætning var liv og død. Udsagnet er kendt fra Martensens erindringer, men optræder også på dette sted i *Danskeren*, hvor Grundtvig uden nærmere tidsangivelse og uden navns nævnelse fortæller, at replikken faldt i samtale med en berømt tysk lærd (s. 807 f.). I Martensens gengivelse af mødet får man at vide, at det fandt sted i 1836, og at der var tale om den tyske evangeliske teolog Marheineke, (jf. Martensen 1883, s. 49-52). Grundtvig understreger i den forbindelse, at alt, hvad han har gjort, er gjort for menneskelivets skyld. På det punkt føler han sig i overensstemmelse med kvindekønnet, der har særlig sans for det menneskelige, og derfor bør have del i al fremtidig dannelse og oplysning. Grundtvig slutter sine betragtninger af med at understrege vigtigheden af modersmålet og med at afvise, at der skulle være en modsætning mellem det nationale (som han kalder “den danske Menneskelighed”, s. 815) og det kristelige, og han udtrykker igen sin tiltro til, at det fredelige danske land vil overleve selv de største farer.

4 Konfrontationen med Goldschmidt

I samtiden fik *Danskeren* en særlig grundig modtagelse i M. Goldschmidts tidsskrift

Nord og Syd, der undervejs udløste en intens polemik mellem de to (se også Bredsdorff 1974). Polemikken mellem de to er præget af, at Goldschmidt i sit tidsskrift ret tæt følger og kommenterer indlæggene i *Danskeren*, mens Grundtvig venter med at respondere på *Nord og Syd*, til det ikke længere er muligt at lade være. Det første sammenstød finder sted i november 1849, men allerede den 1. april 1848 reagerer Goldschmidt på Grundtvigs just udgivne første hæfte af *Danskeren*:

Gamle Grundtvig har i disse Dage begyndt et Ugeblad, "Danskeren", og gjentager der sin gamle Yndlingssætning, at Ingen kan være ægte Dansk og have en virkelig dansk Følelse, naar han er af fremmed Herkomst og ikke oprindelig Dansk. Hvo er oprindelig Dansk? Om hvem kan det med utvetydig Sikkerhed bevises? Saaledes er forhen blevet spurgt; nu kommer et nyt Spørgsmaal som Indvending mod Grundtvig og dem, der hemmelig dele hans Anskuelser. Ere vi Andre, som elske Danmark, som tale og skrive dets Sprog reent, som have stillet vort Liv til Statens Tjeneste – redningsløst stillede udenfor den danske Nationalitet, altsaa fædrelandsløse, fordi der er et udansk sch i vort Navn, eller fordi vi have mørkt Haar og mørke Øine? Om vi falde for Danmark, om vort Hjerteblod flyder, skal da dette Hjerteblod ikke kunne opveie det ulykkelige sch? – Herregud, hvor Folk kunne være ubarmhjertige i deres Fædrelandskjærlighed (Goldschmidt 1848a, s. 224 f.)

I en efterfølgende optegnelse (fra den 5. april) tager Goldschmidt spørgsmålet op igen, nu med andet hæfte af *Danskeren* og det slesvigske spørgsmål som afsæt:

Af Grundtvigs Ugeblad "Danskeren" er 2det Nr. udkommet. Om jeg i min Anmeldelse af det første Nr. ikke skulde have forstaaet ham rigtig, da vil jeg gjøre Undskyldning; men i dette Nr. træder med utvetydig Klarhed følgende Tanke frem: Slesvig er os vigtig, og vi maae staae Last og Brast med vore danske Brødre der. Men hvad der først og fremmest er vigtigt, det er at gjøre Landet indtil Kongeaen aldeles dansk, og navnlig trænge vi da her i Kjøbenhavn haardt til at "blæse ad tydsk Sprog, tydsk Lærdom, tydsk Historie, Poesi og Philosophi". I een Henseende er Opfyldelsen af dette Ønske aldeles umulig; vi kunne jo ikke afslutte os fra den Deel af Civilisationen, som Tydskland repræsenterer, og betragte Alt, hvad der gennem dets Sprog vindes for Verdensbevidstheden, som dødt og magtesløst. Vi ere nok *Danske*, men ogsaa *Mennesker* (Goldschmidt 1848a, s. 231 f.).

Goldschmidt knytter også en kommentar til syvende og sidste del af Grundtvigs artikelserie om "Den Danske, den Tydske og den Franske Sag", der blev gennemgået ovenfor. Goldschmidt mener, at Grundtvig med sine formuleringer tillægger de nordiske folks iboende forskellighed fra sydens en religiøs betydning: "mener man som Grundtvigs 'Dansker', at der ingen Kjerne er i de sydligere Folkeslag, imod hvad der er i Norden, hvor Folkene have 'anderledes Byrd', saa kommer man til det Resultat, at Nordens Mennesker ere de tolv Gange tolv tusinde Udvalgte, om hvilke Johannis Aabenbaring taler, og at alle øvrige Mennesker kun ere satte i Landene for at holde Jorden i Ligevægt, paa det vi ikke ved at være ene heroppe paa Yderenden skulle tyngte den ned og falde af" (Goldschmidt 1848b, s. 71 f.).

Den egentlige konfrontation mellem Grundtvig og Goldschmidt udløses af, at Grundtvig omsider leverer en respons, som han kalder et "Svar paa Hr. Goldschmidts Udfordring til Danskheden" (Grundtvig 1849, s. [689]). Han indleder med at gøre opmærksom på, at Goldschmidt længe har udæsket "*Folkeligheden*" i Danmark, men skriver derefter, at Goldschmidt i sin udæskning tilsyneladende ikke har ænset eksistensen af *Danskeren*. Goldschmidt benævnes 'gæst' i den indledende sætning af

artiklen, på linje med andre 'gæster', som fx tyskerne i landet. Selv om Goldschmidt nemlig "folkelig talt" er "en *Giæst* iblandt os" (s. 690), tilhører han også det forfulgte og mishandlede jødiske folk, som Grundtvig har meget godt at sige om. Jøderne har igennem århundreder udmærket sig ved livskraft og intelligens og bidraget til kunst og videnskab i usædvanlig grad, og Goldschmidt har som jøde vist, at han skriver et bedre dansk end de fleste (rigtige) danskere og desuden demonstreret en indsigt i statssager, der langt overgår den, man møder i fx *Fædrelandet* og *Kjøbenhavnsposten*. Derfor er det kun nødtvungent, at Grundtvig rykker i felten mod ham, men det kan ikke være anderledes, efter at Goldschmidt har udgivet sig for at være rigtig dansker. Grundtvig taler mere præcist om, at Goldschmidt lider af "den Grille at ville giælde for en *fuldkommen Dansker*" (s. 690), og på Goldschmidts anklage om, at Grundtvig med sine synspunkter udelukker 'fremmede' og 'unationale' personer fra at deltage i et lands kultiske praksis (og åndelige liv i øvrigt), alene fordi de er fremmede og unationale, svarer Grundtvig bekræftende:

jeg paastaaer ganske rigtig om Danskheden og Nordiskheden, at den, som enhver ægte Folkelighed, har sine Hemmeligheder (Mysterier) og sine Altre, som en *Fremmed* vel kan betragte og bære Agtelse for, men hvis sande Inderlighed han ikke føler, fordi han ikke hører til denne Folke-Menighed, har hverken *Aand* eller *Hjerte* tilfælles med den (s. 692).

Grundtvig mener, at det er indlysende, at Goldschmidt ikke kan have erhvervet sig den sande nordiske folkelighed og danskhed ved blot at have tilegnet sig det danske sprog og de islandske sagaer, lige så lidt som Grundtvig ville kunne blive 'israelit' ved at lære hebraisk eller ved at påskønne Moses og de profetiske skrifter. Lige så indlysende er det derfor, at Goldschmidt aldrig ville kunne omfatte den danske sag med samme varme og indlevelse som det danske folk, som nok skal vare sig for at "følge hans *kolde Raad*, om vi saa end troede, vi derved alle kunde blive *Millionærer!*" (s. 693 f.).

Grundtvig vender derpå tilbage til Goldschmidts status som 'gæst' i landet og bedyrer, at Goldschmidt bryder gæstevenskabet ved at gøre grin med frygten for at høre tysk på Rigsdagen, og for at den danske almue med tiden skulle være nødsaget til at lære sig det tyske sprog. Goldschmidt burde som jøde, og dermed som del af et af de mest hårdføre folk på jorden, have indset, at det danske folk "er et *meget blødt*, maaskee det allerblødeste Folk" (s. 694), der let lader sig tryne af tyskerne; i stedet har han valgt at gøre grin med dets ængstelighed og dets udsathed i krigens skygge. Grundtvig skriver, at han på trods af Goldschmidts ubestridelige kvaliteter har indset, at Goldschmidt "betragter det altsammen ikke med en *Dannemands* eller ægte *Nordboes*, men med en *Verdensborgers Øine*" (s. 695).

Sit "Svar til Hr. Pastor Grundtvig" indleder Goldschmidt ved at opsummere Grundtvigs artikel således:

Hr. Pastor Grundtvig har gjennem "Danskeren" af 10de dennes sendt mig en Udfordring til at "bryde en Landse" med ham. Han siger, at jeg ikke er Dansk og ikke kan tale med om Danskhed, fordi jeg er Jøde; at jeg i denne Egenskab misbruger den danske Gjæstmildhed; at jeg ikke tør bære mig ad, som jeg var hjemme; at jeg og andre Ligesindede skulle tage os ivare for det kjække danske Folk, der er "farligt at bides med"

(Goldschmidt 1849, s. 333).

Goldschmidt gør opmærksom på, at Grundtvigs udfordring føjer sig ind i en længere historie af fjendtlighed mod hans person: "Faa eller ingen af de Modstandere, jeg har mødt i Pressen, have undladt, meer eller mindre aabenbart at anvende hiint Vaaben imod mig, forsøgt at indespærre mig i en Journalistikens Ghetto" (Goldschmidt 1849, s. 334.). Goldschmidt hentyder her til den velkendte *Corsar*-skygge, der hænger ved hans person, og som gør, at han afvises som en udelukkende æstetisk skribent, hvis ord blot er "Klingklang for Dagdrivere" (Goldschmidt 1849, s. 334). Men udtrykket 'journalistikkens ghetto' spiller også på det antijødiske i den kritik, han har mødt, og som Grundtvig blot er endnu en eksponent for. Goldschmidt bruger derfor det meste af sit svar på at imødegå Grundtvigs afvisning af ham som fremmed qua jødisk.

Endnu en batalje mellem Goldschmidt og Grundtvig udløses af en artikel, Grundtvig bringer i tredje årgang af *Danskeren* i slutningen af september 1850. Udgangspunktet er en historie, Grundtvig har læst i *Berlingske Tidende* om en undvegen straffefange ved navn Niels Jørgensen, som i 1838 (24 år gammel) var blevet idømt livstidsfængsel efter at have begået tyveri for tredje gang og i 1840 overført til fæstningen i Rendsborg i det nordlige Tyskland (i dag Slesvig-Holsten). Her havde han siddet i ni år, hvorpå han var flygtet til Kolding, fordi han var "kied af den *Tort* og de *Drillerier*, han med flere andre *danskfødte Slaver daglig* maatte udholde" (Grundtvig 1850, s. 593 f.). I Kolding havde han meldt sig selv og var derfra blevet sendt til Stokhuset (en straffeanstalt i København). Grundtvig konkluderer, at Niels Jørgensen var flygtet fra en skæbne som dansk slave i Tyskland til et dansk slaveri i Danmark, ifølge Grundtvig en dobbelt straf. Grundtvig varsler, at han vil tage Jørgensens sag op på Rigsdagen, for han mener, at man burde have anerkendt Jørgensens danske sindelag og givet ham en chance til.

I sit svar slår Goldschmidt sig især i tøjet over, at Grundtvig argumenterer for Niels Jørgensens sag ud fra danskhedsargumentet. Han gør opmærksom på, at Niels Jørgensens angivelige nationalfølelse, som drev ham til Kolding, har sin pendant i nogle tyske forbrydere, der var flygtet fra den slesvig-holstenske hær for at lade sig indrullere i den danske, fordi de ikke kunne holde det ud blandt slesvig-holstenerne. Goldschmidt forsyner sin artikel med en 'morale':

Moralen af den hele Fortælling er, at ligesom man i Katholicismen kjøber Aflad, saaledes kan man nu ogsaa her faae Aflad for enhver Synd ved at erlægge nogen (ægte eller uægte) dansk Nationalitets Mynt. Og Grundtvig er denne katholske Danskheds Pave, der løser og binder som Thyre Dannebods Statholder i den alene saliggjørende Danskheds Navn. Amen! (Goldschmidt 1850, s. 466)

Udvekslingen stopper ikke her, for Grundtvig reagerer i det følgende nummer af *Danskeren* ved at bedyre, at Goldschmidt nu for alvor er blevet hjemfalden til 'hjemmetyskeriet'. Han er ifølge Grundtvig blevet 'vred som en tysker' (en talemåde, der går hyppigt igen i *Danskeren*), fordi Grundtvig ikke vil opgive danskheden, som Goldschmidt er begyndt at "korsare" (bedrive sørøveri) mod (Grundtvig 1850, s. 624); en hentydning til Goldschmidts publicistiske fortid som redaktør af *Corsaren*. Dette giver Goldschmidt anledning til en slutbemærkning, der indledes med ordene: "Hr.

Grundtvig er nu aldeles vred paa 'Nord og Syd' – formedelst Ufølsomheden mod Niels Jørgensen – og stiller det paa lige Trin med hele 'Hjemtyskeriet', der skal bekjæmpes og falde. 'Nord og Syd' skal forjages, Tyven Niels Jørgensen ligger som ægte Dansk det danske Hjerte nær – paa Vælsk [latin] kalder man dette Caricatur." (Goldschmidt 1850, s. 480).

Samtidig med polemikken om Niels Jørgensen reagerer Goldschmidt på sagen om de brandlidte i Frederiksstad, som blev berørt ovenfor (artiklen "Det oprørske Fredriksstad og det medlidende Kjøbenhavn"; Grundtvig 1850, s. 657-672). Grundtvigs afvisning af indsamlingsinitiativet oprører Goldschmidt, og navnlig hæfter han sig ved Grundtvigs teologiske pointe om, at det kristne evangelium ikke gælder jordiske forhold og ikke er en moral for folk og stater. Goldschmidt mener, at Grundtvig ved at løsrive kristendommens moral fra denne verden i virkeligheden slår følge med ateisterne, der gør det samme, og netop derfor plæderer for kristendommens afskaffelse. Han skriver også, at Grundtvigs afvisning af, at kristen moral gælder mellem folk og stater, nødvendigvis fører til, at den heller ikke gælder mellem mennesker. På den måde ender Grundtvig ifølge Goldschmidt faktisk med at sige, at de nødstedte (tyskere) i Frederiksstad *skal* fryse og *skal* sulte (Goldschmidt 1850, s. 587 f.).

5 Anvendt litteratur

5.1 Trykt

- *Bibliografien*, se Johansen, Steen (1948-1954).
- Bredsdorff, Morten (1974) "Digteren Goldschmidt og Grundtvig. Et opgør om Nationalitet og Danskhed" i *Grundtvig-Studier*, s. 26-50. København.
- DgF, se Grundtvig, Svend udg. (1853-1854).
- Goldschmidt, M. (1848a) *Nord og Syd. Et Maanedskrift*, bind 2. København.
- Goldschmidt, M. (1848b) *Nord og Syd. Et Maanedskrift*, bind 3. København.
- Goldschmidt, M. (1849) *Nord og Syd. Et Ugeskrift*, bind 1. København.
- Goldschmidt, M. (1850) *Nord og Syd. Et Ugeskrift*, bind 5. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1824) *Nyaars-Morgen. Et Rim*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1845) *Danske Ordsprog og Mundheld, samlede og ordnede af Nik. Fred. Sev. Grundtvig*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1848) *Danskeren*, bind 1. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1848-49) *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen*. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1849) *Danskeren*, bind 2. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1850) *Danskeren*, bind 3. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1851) *Danskeren*, bind 4. København.
- Grundtvig, N.F.S. & B.S. Ingemann (1882) *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, udg. af Svend Grundtvig. København.
- *Grundtvigs Erindringer* 1948, se Johansen, Steen & Henning Høirup.
- Grundtvig, Svend udg. (1853-1854) *Danmarks gamle Folkeviser*, bind 1-12; bind 1: *Kæmpeviser*. København.
- Ingemann B.S. & J.C. v. Rosenørn (1881) *Brevveksling mellem B.S. Ingemann og Fru J.C. v. Rosenørn*, udg. Victor Heise. København.
- Johansen, Steen & Henning Høirup udg. (1948) *Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig. I Udvalg*. København.
- Johansen, Steen (1948-1954) *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs skrifter*, bind 1-4. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992) "Grundtvig og danskhed" i *Dansk Identitetshistorie*, red. Ole Feldbæk, bind 1-4, bind 3, s. 9-187. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (2007) "Grundtvig og censuren" i *Grundtvig-Studier*, s. 44-90. København.
- Læssøe, F. (1849) *Anmærkninger til "Den slesvigske Krig 1848, ved en Officeer af Armeen"*. København.
- Martensen, H. (1883) *Af mit Levnet. Meddelelser*, bind 2. København.
- Pedersen, Vibeke A. (2023) "Indledning til '28de Mai'" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Ravn, Kim Steen (2024) "Indledning til 'Den Danske Forening'" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Simesen, Ingeborg (1933) *N.F.S. Grundtvig og hans nærmeste Slægt under Trearskrigen. En Brevveksling*. København.
- Thaulow, Vanja (2013) "Indledning til *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Thaulow, Vanja (2015) "Indledning til *Imod den lille Anklager, det er Prof. H. C. Ørsted, med Beviis for at Schellings Philosophie er uchristelig, ugudelig og løgnagtig*" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for

Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).

- Vaupell, Otto (1895) *Læssøes Levned og Aktstykker til Krigen 1848-50*. København.

5.2 Utrykt

- Manuskripter [bl.a. lister over abonnenter på *Danskeren* og regninger, kvitteringer o.l. fra bogtrykkere] i Grundtvig-Arkivet, [fasc. 527](#) og [fasc. 528](#), Det Kongelige Bibliotek, København.